

A - 13372₁₁

Põhijooni Eesti floristilisest uurimisest.

Ülevaade Vene valitsuse lõpuni.

G. Vilbaste.

555015

Printed in the USSR, Tallinn, 1939

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

219 222

Baltimaade floristiline kirjandus ei ole eriliselt suur ega laiaulatuslik. Kuid kui sedagi kättesaadavat kirjandust üksikasjalisemalt käsitleda, selgub selleski põhijooni, mis näitavad sihte ja eesmärke, milleks on töötatud, samuti ilmutavad need ka saavutatud tulemusi ning tagajärgi.

Viimastel aastatel on allakirjutanul võimalusi olnud Balti floristilist kirjandust põhjalikumalt läbi töötada. Erilist rõhku on pandud siin vaid sellele osale, mis puudutab Eesti vabariigi alasid. Kuid käesolevas töös ei puudutata mitte kogu floristilist uurimist, vaid ma piirduksin kirjanduse käsitlemisega õis- ja taimede ja soon-eostaimede üle ja seda ainult kuni Vene valitsuse lõpuni. Viimase piirjoone tõmbamist õigustaks ka asjaolu, et enne Eesti iseseisvust meie kodumaa ülikool floristilise uurimise suhtes püüdis huvi äratada suuremal määral just laialdase Vene riigi tundmatute alade taimkatte vastu, mille tagajärjel mitme meie maalt päritoleva botaaniku küpsemad tööd valmisid Altai, Amuurimaa, Siberi, Turkestani, Kaukasuse jt. botaaniliste suhete selgitamisel, kuna kodumaa floristiline käsitlemine oli enamvähem algajatele vaid harjutuskohaks üliõpilaspõlves. Praeguse Eesti ülikooli ülesandeks on aga eeskätt just kodumaa floristiline käsitlemine, kuna võõrad maad võivad vast siis esile kerkida, kui botaanika üldkäsitlused vajavad laialdasemaid tähelepanekuid või kui ülikooli botaanilised kogud ning katsete ettevalmistused nõuavad uut ning värsket materjali kaugematest maajagudest.

Baltimaade, vastavalt ka Eesti floristilise käsitlemise algust võib mahutada kindlasti Vene valitsuse aegadesse. Enne 18. sajandi algust, s. o. meie maa Vene valitsuse alla saamist, ei ole teada mingisuguseid andmeid Eesti taimkatte või selle käsitlemise kohta. Võib oletada, et katoliku mungad kloostriaedades üht või teist katset tegid Kesk-Euroopa ilutaimede sissetalumisega ja viljapuu aedade asutamisega, sest suurem osa meie viljapuid ei ole omamaised, nagu näitavad ka nende eestikeelsed nimedki;

meühinguid, — need nimetatud tööd on kõik vaid eeltööd süsteemaatilistele floristilistele töödele, mis algasid 19. sajandi keskpaigas ja kestsid lühemate-pikemate vaheaegade järele ajani, kus Vene õpetlaste tegevuse mõjul floristiline töötamine meie kodumaal jäi koguni kõrvaliseks asjaks, sest et Tartu ülikool eriti just siis pööras oma tähelepanu rohkem Kaukasusele ja teiste kaugeimate Venemaa nurkadele, mis veel vähe või mitte sugugi ei olnud uuritud. Ainult üksikutel algajatel botaanikutel jätkus siis veel aega Baltimaade või Eesti uurimiseks.

Kui kokku võtta kõiki floristilisi käsitlemisi, mis toimetatud Eestis Vene valitsuse kestusel, võime neid jagada kolme eri ajajärku. Esimene ajajärk oleks *botanofiilide*, *asjaarmastajate* ajajärk, kus peatöö teevad mitte eriteadlased, vaid isikud mitmesugustest elukutsetest, kes on eriti huvitatud sellest *scientia amabilis*'est. Kogu selle ajajärgu floristilisi töid toimetavad kas pastorid, või arstid, või kooliõpetajad, või isikud, kes on saanud küll botaanilise eelhariduse, kuid kes ei ole suutnud oma eriteadusega eluülalpidamist teenida, vaid on siirdunud muile elukutseile (näit. J. B. Fischer, kes õppides küll kuulsa Linné juures botaanikat ja zooloogiat, ei suutnud oma teadmistega kuigi muretult elada, vaid pidi teenima vaestemaja raamatupidajana). Kõik need botanofiilid sooritavad botaanilisi vaatlusi, koguvad taimi, kusjuures nende peaeesmärk on kokku seada üldfloorasid kogu Baltimaa kohta, olgugi et selleks andmed sagedasti olid võrdlemisi kõikuvad ja püsivad vaid naabermaade floorade võrdlusel, eeskujul ja ka andmeil. Eriteadlased on siin ainult nõuandjad, ega võta ise kuigi palju taimkatte uurimisest osa: esimene Tartu ülikooli loodusteaduste professor Germaan teeb küll ühe reisi 1803. a. suvel Eestimaal, kogub materjali mujaltki, koguni Setumaaltki, kuid varajane surm ei lase kuigi suuri tagajärgi saavutada; teise professori Ledebouri huvid on pöördunud Venemaa poole, Krimmi ja Altaisse jne. Mainida võiks ses ajajärgus vaid Trautwetteri tööd Liivimaa pajude üle, kelle aruanne Tartu ülikoolile Haanja kõrgustiku taimestiku kohta on jäänud seni laiemale floristide hulgale täiesti tundmatuks — selle aruande leidis allakirjutanu alles hiljuti Riigi Keskarhiivist Trautwetteri isiklikude paberite hulgast.

Nimetatud ajajärk kestab *Wiedemann-Weberi* floristilise tööni a. 1852¹⁾. Seda tööd tuleb pidada parimaks selle ajajärgu tööks, olles õieti ülemineku nähtuseks järgmisse ajajärku. Kuid juba enne selle töö ilmumist muutuvad nõudmised Baltimaa floristilises uurimises. Riias asutatakse 1845. a. Loodusuurijate ühing, mille eesmärgiks on kodumaa uurimine ja vaatlustele vir-

¹⁾ Beschreibung der phanerogamischen Gewächse Ehst-, Liv- und Curlands, Reval 1852.

gutamine. Üksikud inimesed (Buhse, Müller, Heugel) hakkavad tööle, käivad Saaremaalgi. Prof. Bunge on Altai ja Hiina reisi- del, samuti ka Kaasanis viibimisel süvenenud peamiselt floristi- listele vaatlustele ja asub Tartu ülikooli professoriks, kust ta enam nii kergesti ei pääse kaugemale. Kodumaa võetakse vaatlusalaks, tehakse lühemaid-pikemaid ekskursioone kodumaal, üli- kool kogub ikka rohkem noori jõude botaanikat kuulama. Bunge õhutamisel algavad tööle kodumaa taimestiku tähelepanekus mitte üksi ainult eriteadlased nagu Schmidt, Russow, Glehn, Seitzlitz, Gruner, Bienert, Winkler jt., vaid ka arstiteadlased Jäsche, Duhm- berg, Lehmann, Sengbusch, kooliõpetajad Weber, Wiedemann, Bruttan, Werner, Tegeler, Törmer, Jürgens, pastorid A. v. Schmidt, Gebhart, Bruhns, ametnikud Girgensohn, Jacobson, Leh- nert, proviisor Laupmann ja mitmed teised; isegi keskkooliõpi- lased, näit. Frese, Lehmann, võtavad taimede kogumisest osa. Selle mitmekülgse ja hulgapärgalise vaatlustulemustena ilmub 1849. aastast peale Bunge „Flora exsiccata“ ning sellest algab 2) botaanikute, eriteadlaste ajajärk, kus peatöö tegijateks on eriteadlased, nende abiks ka mitmed asjaarmas- tajad, kes süvenedes oma ümbruse taimestikku toovad tähtsa lisa kodumaa floristilisse uurimisse. Kuid eriteadlaste tööle rakenda- misel muutuvad loomulikult ka vaated uurimise suhtes: terve Baltimaa on ühele inimesele liiga suur vaatl- lusteks, sellepärast asutakse vähemate ja lühemate alade botaanilistele ja floristilistele tähelepanekutele. Schmidt käsitab alguses (1854) ainult Muhumaad, julgeb aga järgmisel (1855) aastal veel avaldada ülevaate suurema ala, kogu Eesti siluuri piirkonna taimkatte kohta. Kuid teised ei katsu enam nii suurt ala võtta, vaid lähenevad täielikult kohalikkudele, lokaalflooradele: Sass (1860) käsitab veel küll kogu Saaremaad, Glehn (1860) peatub aga ainult Tartu, Russow (1862) Tallinna lähemal ümbrusel, Gruner (1864) töötab Alutaga ja Pahnsch (1887) käsitab vaid paari valda. Nende lokaalfloorade ilmumise järele teeb veel Klinge kokkuvõtte kogu Baltimaade kohta (1882) kuna pärastpoole Lehmann (1895, 1896), käsitades lähemalt Lettgallia taimestiku suhteid, kasutab põhjalikumalt ka materjali Balti resp. Eestimaa flora kohaselt.

Sel ajajärgul on vastavad Tartu ülikooli õppejõud, eriti aga Loodusuurijate Selts, mis asutati 1853. a., botaanilises uurimises keskuseks, sest just viimase toetusel ilmuvad enamasti kõik ülal- nimetatud tööd. Ajajärgu iseloomustavaks jooneks võib nimetada veel ka seda, et eilepita mitte üksitaimede loete- luga, vaid tähelepanu juhatakse juba ka vege- tatsiooni suhetele, olgugi et taimeteadlaste käsita- mine on küll enamasti üldjooneline ja lähemalt liigestamatu. Kuid oma produktsiooni poolest oli see ajajärk üks edukamatest ja, nagu prof. dr. J. Piiper Loodusuurijate Seltsi 75-aastase tege- vuse ülevaates tähendanud, oli just sel ajajärgul botaanilise kir-

janduse kõver kõrgele tõusnud. Ma tahaksin nimetada eespool mainitud ajajärku just Eesti botaanilise ja floristilise uurimise õitseajaks, mis kokku langeb prof. Bunge ja Russowi tegevusega Tartu ülikoolis, kus viimaste mõjul mitu vastava teadmisega inimest rakendasid oma jõu kodumaa floristilisele uurimisele. Eriti just Eesti ala, s. o. Baltimaade põhjapoolne osa, kus kasvutingimused rohkem mitmekesisemad, leiab põhjalikumalt käsitlust, olles seega paremini uuritud alaks endise Venemaa Balti kubermangudes.

Kuid muutunud olude tõttu Tartu ülikoolis ning üldises hariduspüüetes Baltimail muutub ka floristiline uurimine Baltis, eriti aga just Eestis: Venemaalt tulnud professorid vaatavad loomulikult idasse, kus tööd veel küllalt; Baltimaad ei vääri suuremat tähelepanu, sest seda peetakse juba niikuinii paremini uurituks, — Baltimaid resp. Eestit puudutatakse nii palju, kui seda on tarvis monograafiates, üldülevaadetes. Üksikud baltimaalased nagu Kupffer, Rothert, Lackschewitz ekskurreerivad oma algatusel sagedasti Eesti Läänesaartel ja ka muus lääne osas, Saaremaa taimestiku mitmekesidus meelitab välismaalasi siia, näit. Skottsberg ja Vestergren; üksikutes paikades töötavad botanofiilid Leibert, Niclasen, Aidas; Tartu üliõpilased käivad lähemas ümbruses ekskursioonidel, märkides populaarsetes reisikirjeldustes üksikuid huvitavamaid nähtusi ning mõni ülikooli õppejõud teeb lühikese materjalikogumise reisi Nõkku või Elva. Seda viimast ajajärku nimetaksin ma 3) Baltimaadest resp. Eestist üldise floristilise huvi kõrvalekaldumise ajajärguks. Sel ajajärgul on tähtsamaiks tööks Eesti kohta Kupfferi väikesed märkused ja rootslaste Skottsbergi ja Vestergreni (1901) uurimised Saaremaal; mainida võiks ka Prechti (1916) ülevaadet Tooma rabade üle ja Puringi töid Setumaa floora kohta, mis aga tõukejõu saanud, nagu juba mainitud, koguni teisest keskkohast. Ilmus ju ka küll samal ajajärgul Lehmanni Lettgallia floora (1895) ja lisandused (1896), kuid need põhinevad enamasti vanematel andmetel, eriti just Eesti suhtes, ja oma iselaadilt kuuluvad täiesti eelmisse ajajärku.

*

Kõike Eesti ala puudutavat floristilist kirjandust sisu järele käsitades võime eraldada järgmised rühmad: 1) juhuslikud märkmed taimede esinemise üle Eestis üksikutel kohtadel omamaistes reisikirjeldustes, naabermaade floorades või üldistes taimede monograafiates; 2) üldfloorad kogu Baltimaa üle; 3) rakenduslikud floorad kogu Baltimaa kohta või taimekatte üldkäsitused samal alal; 4) kohalikud floorad kitsamal alal; 5) süstemaatilised nimestikud Baltimaa taimestiku kohaselt; 6) arvustavad, kritiseerivad tööd eelmistes rühmadesse kuulavas kirjanduses esinevate taimede ja nende leiukohtade üle.

Peatudes vaid lühidalt iga rühma juures, selgub sestki nende tähtsus. Esimesse rühma, s. o. juhuslikkude märkmete üle taimede esinemise kohta üksikutel paikadel, mahutame kõigepealt vähesed leiukohad Eesti alalt naaberfloorades. Mõnel sellisel märkmel on juba õige pikk iga. Vanimaks märkmeks Eesti ala kohta võib pidada Buxbaumi¹⁾ märkust 1729. aastal nõmme kanni (*Androsaces montanum flore minore* = *Androsaces septentrionale*) kohta, milline taim kasvas Narva lähedal jõe kallastel. Temalt on ka pärit paar märkust Tallinna lähedal kasvavaist taimest (mõlemad longus helmika kohta). Akadeemik Krascheninnikow, esimene venesoost botaanik, töötas Ingeris ja kogus 1750. a. ümber Narva lähedalt mõnedki taimed, mida pärast kasutas Gorter oma „Flora Ingrica's“. Viimase tööd on tarvitanud terve rida vene botaanikuid oma Peterburi kubermangu taimkatte kirjeldustes²⁾. Olgu siin veel korratud, et Narva ümbruse taimestiku kohta on meil praegu kõige vana maid teateid Eestist.

Reisikirjelduste koostajaist võib veel mainida esimest Tartu ülikooli botaanika professorit A. G. Germann'i, kes 1803. a. korraldas üliõpilastega uurimisreisi Eesti põhjapoolsesse ossa³⁾. Oma reisist, suunaga Tartu—Narva—Tallinn—Paldiski—Haapsalu—Pärnu—Tartu, kirjutas ta võrdlemisi pika ülevaate ja tõi selles ka andmeid üksikute pastorite-botanofiilide (Knorre — Narva, Hirschhausen — Jõelähtme, Sverdsjö — Tallinna Niguliste) kogudest. Saaremaal on mitmed vanemad botaanikud (Müller, Buhse, Heugel jt.) käinud ja selle taimkatte üle vastavates kirjeldustes lühemalt-pikemalt peatunud. Ka Vene aja lõpul on botaaniliste huvidega isikud Eestis ühel või teisel ülesandel reisinud ning reisi kestes ka üksikuid märkmeid taimkatte üle teinud.

Üldfloorad kogu Baltimaa kohta, millest juba eespool tähendatud, olid omal ajal ainukesed, mille järele võis floristilisi teadmisi täiendada. Nende tööde ülesanne oli just taimestiku koosseisu peale tähelepanu juhtida ja ühe või teise liigi eraldamist võimaldada. Haruldasemate taimede juures antakse ka nende üksikud leiukohad, kuid nende toomise rohkusega ei erine keegi. Mõnedki andmed on õige kaheldavad. Vanemate floristide juures tehtud vigu ja täpsusetusi on vast uuemad tööd, alates Wiedemann-Weberiga⁴⁾, püüdnud õiendada, kuid

1) J. C. Buxbaum oli keiser Peeter Suure poolt asutatud Peterburi akadeemia liige. On kogunud taimi Thrakias, Väike-Aasias ja mujalgi, Venemaal olles kogus taimi Ingerist, Volga kallastelt, Astrahani ümbrusest, külastas Tallinnat ja Narvat.

2) Pikemalt sellest tööst: G. Vilberg, Grundzüge der floristischen Erforschung Estlands. Tartu 1929.

3) Vrdl. G. Vilberg, Botaanika õppeainena Tartu veneaegses ülikoolis. „Loodusevaatleja“ III (1932), lk. 100.

4) Wiedemann, F. J. und Weber, E., Beschreibung der phanogamischen Gewächse Esth-, Liv- und Curlands. Reval 1852.

ka kõige hilisemadki üldfloorad ei ole puudustest vabad. Suurem jagu neist on ühtlase plaani järele toimetatud; ainult Wiedemann-Weber lähevad sellepoolest teistest lahku, et nad püüavad ühes mitmesuguste floristile kasulikkude teadetega ka taimegeograafilisele käsitusele tähelepanu pöörda, tehes võrdlusi Eesti-, Liivi- ja Kuramaa taimestikust esinevate kitsaalaliste, disjunktsede taimedega. Ka tahetakse siin näidata iga taime levimisulatust ning tuuakse juba võrdlemisi palju leiukohti. Lisaks võib siin nimetada üldfloorasid kogu Euroopa-Venemaa või nende üksikute osade üle, kus sagedasti nimetatakse Eestimaad, eriti aga Saaremaad, kuid enamasti ei paku need midagi uut, kordavad vaid andmeid, mis hangitud tähtsamatest Balti floristilistest töedest.

Rakenduslikuks flooraks võib pidada Friebe ökonoomilistehnilist floorat (1805), mis kirjutatud „Liivimaa üldkasuliku ja ökonoomilise Sotsieteedi“ auhinna võistlustele vastavalt. Osalt tuleb ka kuulsaid Luce töid Saaremaa taimede üle paigutada sellesse rühma, sest et siin kerkib taimede käsitlemine meditsiiniliselt vaatekohalt tublisti mõjule. Ka Wiedemann-Weber toovad sagedasti rakenduslikke teateid taimedest. Sesse rühma asetaksin ma ka taimkattelised üldvaated, nagu neid on de Bray'l, Hueck'il kogu Baltimaade kohta ja Weber'il Tallinna ümbrusele vastavalt, sest siin on vahest tähtsam geograafiline käsitlus, või mõni teine moment.

Kohalikud floorad tähendavad uut ajajärku Baltimaa resp. Eesti taimestiku uurimises. Ja just Eestis on kohalikkude floorade hulk olnud kõige suurem. Need lokaalfloorad, mida ma ju eespool nimetasin, käsitlevad teatud uuritavat ala mitmekülgsest, toovad üldvaateid ka taimeühingutest ning juhiavad tähelepanu tingimustele, mille mõjul taimkate on arenenud. Gruneri (1864) Alutaguse taimkatte regionaalne jaotamine ja taimeühiskondade käsitlemine on paremaid oma aja kohta¹⁾.

Süsteemaatilisi nimestikke on meil mõnedki ilmunud. Üheks niisuguseks võime pidada ka Hupeli alfabeetset nimestikku oma topograafilises töös (1774—1782). See on aga võrdlemisi fragmentaarne. Täielikumad on Fleischeri nimestikud (1829, 1830), samuti ka Winkleri töö (1877), mis peale öis-

¹⁾ Ei saa siin tähelepanu pööramata jätta ühele varajasele kohalikule floorale, mis aga kahjuks kaduma läinud. Prof. Germann teatab oma reisirakenduses 1803. a. suvel, et ta Tallinnas nägi pastor Sverdsjö'l Tallinna ümbruse floorat, mis sisaldanud üle 800 taimeliigi. Selle nimestiku on Sverdsjö esitanud ühele raamatukaupmehele kirjastamiseks, kuid seda ei ole trükitud Recke-Napiersky teavad, et Sverdsjö'l, kes 1809. a. surnud, jäänud järele käsikirjas Eestimaa flora hulga tabavate joonistega, mis Leipzigi trükkimiseks on saadetud, aga seal ei ole ilmunud ning nähtavasti kaduma on läinud. Arvatavasti ei olnud see mitte ainult Tallinna ümbruse floora, vaid käsitas laiemat ala, — Germann toob Sverdsjö leidmise järele mitu taime Haapsalu ja Virtsu ümbrusest. Minu järelepärimised Sverdsjö paberite suhtes Tallinna Niguliste kirikult ja Tallinna ning Leipzigi linna arhiividelt ei annud jaatavaid tagajärgi.

taimede käsitab veel eostaimi; nimestikus on toodud ka mõned leiukohad enamasti Winkleri enese vaatluste põhjal. Peale nende ilmus teisi nimestikke (Engelmann, Bienert jt.), kuid nad ei rikasta botaanilisi teadmisi kuigi palju. Pealegi jäi Bienerti töö pooleli.

Arvustavate tööde autorite hulk ei ole eriti suur. Juba Ruprecht (1854) õiendas mõnegi vea, mis on teinud vanemad uurijad Narva ümbruse floristilisel uurimisel. Wiedemann-Weber on omas töös sagedasti peatanud Luce (1823) andmetel, näidates nende puudusi; sama Luce't arvustavad ka teised botaanikud, kes pärast Lucet Saaremaa floorat on käsitanud. Samuti õiendatakse üht või teist ka mujalgi. Kuid kõige rohkem on püüdnud selgust tuua Baltimaa taimestiku suhetesse prof. K. R. Kupffer, kes ise põhjalikult tutvunenud Balti flooraga, eriti Kuramaal ja Saaremaal ning mujalgi Lääne-Eestis, osalt ka Põhja-Eestis ning Tartu ümbruses. Sellekohased kirjutused, eriti aga väikesed märkused käesoleva sajandi esimesel aastakümnel on lahendanud mõnegi selgusetu küsimuse üksikute taimede levimispiirkondades¹⁾.

*

Raskem on selgitada töötulemusi floristilises uurimises kuni Vene valitsuse lõpuni, sest puudub meetod, mis võimaldaks kergemini ülevaate tehtud tööst. Kui me koostaksime kaardi, näit. punktmeetodi järgi, s. o. märgiksime punktidena kaardile kõik leiukohad, kust on üles tähendatud taimi vähemal või suuremal arvul, siis võimaldaks see meile orienteeruda, kus on liikunud meie kodumaal koolitatud botaaniku jalg²⁾. Üldpilt on, et Eesti ei ole kaugeltki floristiliselt ühtlaselt uuritud, vaid lihtne taimede koguminegi näib olevat õige lünkeline. Meie näeme siis üksikuid alasid, kus taimede leiukohad tihedalt üksteise kõrval, tõendades tähelepaneku-paikade rohkust. Eriti suur tihedus on Tartu ümbruses, kus Glehn möödunud 60. aastatel on põhjalikumalt uurinud taimestikku, samuti on teisedki suuremal-vähemal määral tähelepanekuid teinud. Õige tihe on leiukohade võrk ka Muhumaal (Fr. Schmidt'i uurimisala), Tallinna ümbruses (Russowi ala), Kuressaare ümbruses (mitme uurija tähelepanekud), Narva ja Vardi ümbrus Harju- ja Läänemaa piiril (Pahnschi ala), kogu läänepoolne Saaremaa (mitme uurija tähelepanekud), Võtikvere ümbrus, Alutaguses Narvajõe lõunapoolne osa ja Viru rannik (Gruneri ala) ning Irboska ümbrus Setumaal, kus agarasti töötanud Andrejev, Ispolatov ja Puring. Õige hästi on uuritud ka Haapsalu ümbrus Noarootsi poolsaarega ning Lääne-Nigula kihelkonna keskkohat, samuti ka Paide

¹⁾ Vrdl. G. Vilberg, Prof. dr. K. R. Kupffer Eesti taimekatte uurijana. „Loodusevaatleja“ III (1932), lk. 35—39.

²⁾ Selline kaart on toodud minu töös: Grundzüge der floristischen Erforschung Estlands. Tartu 1929.

ja Võru ümbrus. Nende vahel on laialdased alad, kus vaid üksikud leiukohad märgitud, või kus kümnete kilomeetrite ulatusel ei ole ühegi botaaniku jalg käinud. Iseäranis suured on niisugused alad Ida- ja Lõuna-Virus, Ida-Harjumaal ning Põhja-Järvas, siis Tartumaa idapoolses osas, Viljandi- ja Pärnumaal. Eriti lage on aga Pärnumaa lõunapoolne osa, kus ainult paar leiukohta. Samuti on leiukohtade võrk võrdlemisi hõre Valgamaal. Kui redutseerida üksikud leiukohad Viljandist lõunasse, mis enamasti märgitud Willkomm'ilt läbi sõites, samuti ka Helme ümbrusest Knersch'i märgmed üksikute puude kohta, siis on selge, et Eestis oli Vene ajal floristiliselt kõige vähem uuritud ala Väike-Emajõe, Võrtsjärve ja Pärnulahe vaheline kompleks.

Teiseks võib kaardilt tähele panna, et Eesti floristiline uurimine on toimunud võrdlemisi juhuslikult, ilma kindla plaani ja korralduseta. Loomulik on, et Tartu ümbrus floristiliselt hästi on uuritud, sest ülikoolilinnana juba 19. sajandi algusest peale ei võinud sinne taimkate jääda tähele panemata niihästi ülikooli õppejõudude kui ka üliõpilaste poolt. Kuid siiski tundub ka siin imelikuna, et Tartu ümbruskonna flora uurimine enam-vähem teostus aastat 60 pärast ülikooli avamist¹⁾. Palju rohkem käsitamist on leidnud Saaremaa flora. Juba Fischeril leiduvad üksikud märgmed taimede leiukohtade üle Saaremaalt ja Muhumaalt. 1823. a. ilmus Luce töö Saaremaa flora üle, tuues selles hulga huvitavaid taimi ja mitmed niisugused, mille esinemine kõigi andmete järele näis olevat kahtlane ja mida ka pärastised uurimused tõestasidki. Kuid igatahes pööras Luce oma raamatuga tähelepanu Saaremaa taimkatte iseärasusele ning selle tagajärjel muutus Saaremaa niisuguseks kohaks, kuhu kõik botaanikud kõige vähemalt korrakski on püüdnud minna. Sellepärast on ka siin leiukohtade hulk võrdlemisi suur. Kuid ka rohkem Kuresaare ümbruses ja suure postmaantee läheduses. Kesk-Saaremaal on veel suured alad täiesti puutumata.

Mandril on paremini uuritud vaid botaanikute elukoha ümbrused, näit. Russow'il Tallinna ümbrus, Pahnsch'il Nurme jne. ümbrus. Haapsalus töötas algkooli õpetaja Jürgens, Lääne-Nigulas Th. Frese, Paide ümbrust on lähemalt uurinud Tegeler ja ka Wiedemann; Seidlitz herbariseeris oma elukoha lähedal Türsamäel ning Gruner Võtikveres. Samasugust nähtust võime tähele panna mujaltki: Piibe mõisa nimetatakse igatahes sellepärast sagedamini, et seal kasvas K. E. Baer, kes koostas selle ümbrusest oma herbariumi; Kärde mõisa ümbrus on rohkem uuritud sellepärast, et prof. Bunge oli sugulussidemetega seotud selle mõisaomaniku perekonnaga ja sagedasti seal viibis; Kaisma ümbrust nimetab Fr. Schmidt sagedamini, sest et ta seal üleskasvades esimesed taimestiku vaatlused tegi jne. Ka suvitus-

¹⁾ On tõesti väga suur küsimus, kas see flora on jäänud samaseks ka nüüd, jällegi üle 60 aasta peale Glehni Tartu ümbruse flora käsitamist. Igatahes ei oleks mõni sellekohane magistritöö mitte üleliigne.

paikadele lähedased kohad on rohkem käsitatud, nagu Käsmu (Russow, Leibert), Klooga, Laulasmaa (Leibert, Niclasen jt.). Kui aga vaadelda leiukohti sisemaal, siis selgub, et nad on enamasti ikka suurte postmaanteede ääres Tallinna—Tartu, Tallinna—Pärnu ja Tallinna—Haapsalu vahel. Isegi paistab, et leiukohtade arv on sagedam nende maanteede ääres, mis viivad Virtsu välja, kust pääseti varem al ajal Saaremaale. Ma nimetasin juba, et vanemad botaanikud, nagu nüüdisaegsedki, oma kohuseks pidasid mõned korrad Saaremaal käia ning rändamisteed viisid sinna sel ajal ainult Virtsust üks Paide—Türi—Vändra—Jaagupi kaudu, teine Tallinna poolt üle Kullamaa—Lihula—Hanila. Loomulik on, et ka tee ääres huvitavamas kohas märkmeid tehti. Kohati võib isegi seda märgata, et hobupostijaamade ümbrust sagedasti käsitatakse, näit. Mustla-Nõmme või Vahastu, Ranna-Pungerja ning Väike-Pungerja, — hobuste vahetamise ajal tehti jalutuskäik jaama lähemasse ümbrusse ja tehti vastavaid vaatlusi. Ainult Võru ümbruses ei näi olevat postmaanteede tendentsi, siin on liigutud mitmes sihis linnast eemale. Osa leiukohti on siingi just Voo jõe ääres, mis Klinge oma Voo jõe rännakul on üles märkinud. Sama võime ka tähele panna Kolga-Jaani ja Põltsamaa ümbrusest, kus leiukohad märgitud peaaesjalikult prof. M. Willkommi reisilt, mis toimus rändates metsavaatluste eesmärgiga.

Erilise saare moodustab Setumaa, mille uurimine on toimunud, nagu juba varemalt mainitud, koguni teisest lähtekohast. Setumaa kuulus varemalt Pihkva kubermangu külge ning Irboska ümbrus oli Pihkva kubermangu uurimisel harulduste maa. Kui Pihkva kubermangu floorat möödunud sajandi viimasel veerandil rohkem tähele hakati panema, ei jäetud uurimata ka Irboska ümbrust, kus muldkonna olude suhtes taimestik suuresti erines Pihkva linna ümbruse floorast. Siin töötasid eriti agaralt Andrejev ja Ispolatov 1898. a., järgmisel aastal käis siin metsateadlane Puring, kes koostas ka oma ja vanemate andmete põhjal põhjalikumad märkmed Setumaa taimestiku üle. Juba mõned aastad ennem töötas üliõpilane Bonischko Petseri ümbruses ja Hans Hiir tegi Võrust taimekogumisreise. Igatahes paistab, et leiukohtade võrk on Setumaal võrdlemisi tihe, kuigi ka siin lõunapoolne osa ei näi olevat tarviliselt käsitatud.

Üldiselt selgub, et Põhja-Eesti on floristiliselt paremini uuritud kui Lõuna-Eesti. See on tingitud osalt sellest, et Põhja-Eesti muldkonna iseärasuste pärast taimestik on siin mitmekesisem ja huvitavam. Siin on meri, mis loob omapärased tingimused taimestiku arenemisel; lubjaluspõhi võimaldab kasvada taimedel, mis selle muldkonnaga seotud; paekalda alune, lagedad loopealsed — kõik need lubavad areneda omapärase taimestiku. Kuid teine tähtis põhjus seisab aga selles, et kaugelt suurem osa botaanikuid ja ka botanofiile on kas pärit Põhja-Eestist või on siin tegutsenud. Ma nimetan

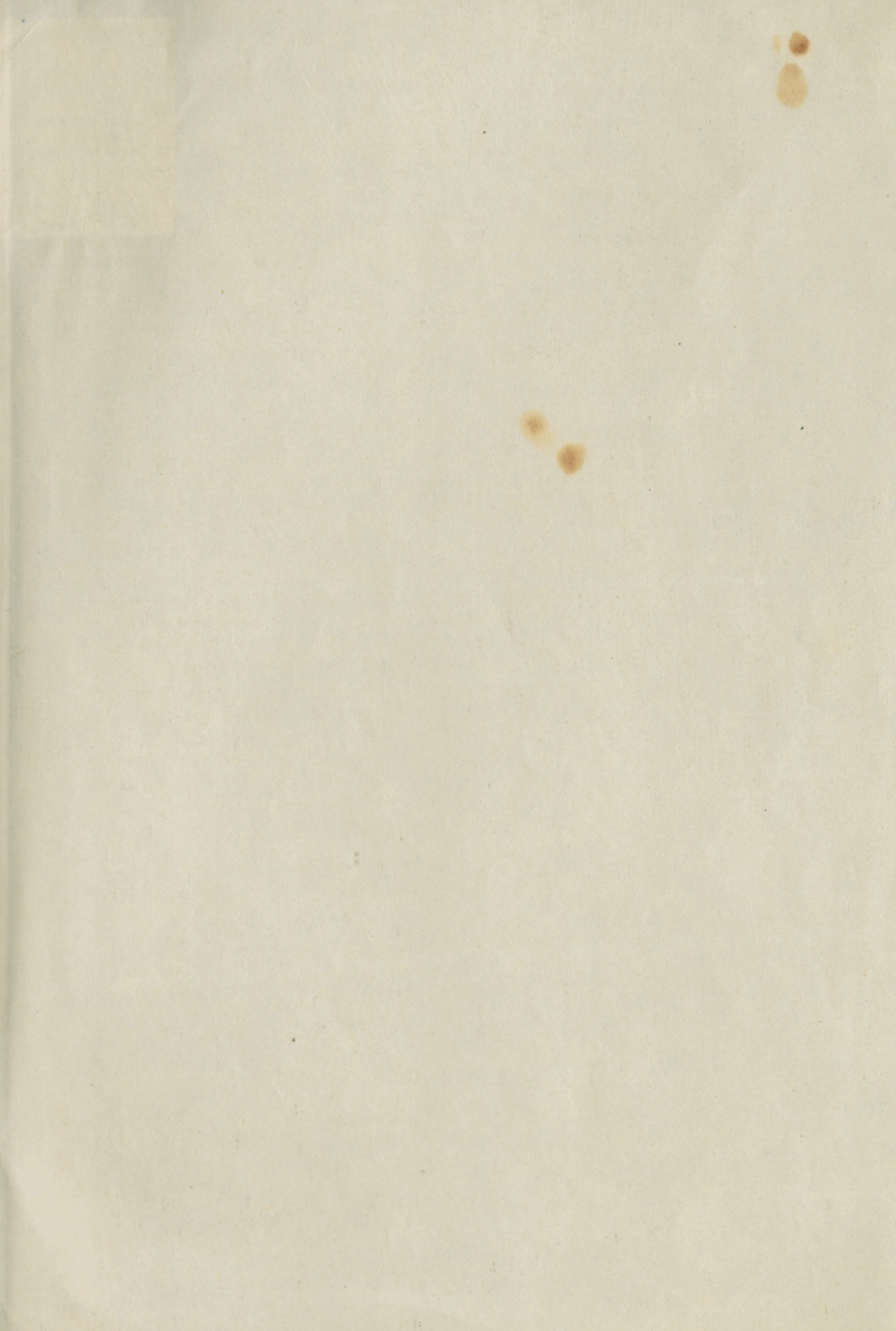
siin vaid Schmidt, Seidlitz, Gruneri, Glehni, Wiedemanni, Weberit, Pahnschi, või jälle kunstaednikku Dietrichi, kes töötas Haimre ja Kasti ümbruses, või jälle Russowi suvitamist Käsmul, Niclaseni suvitamist Kloogal, Lehberti suvitamist Laulasmaal või Kandlel-Vainupääl. Samad elupaigalised mõjud avalduvad ka küll Lõuna-Eestiski, sest kui leidub kuski floriste, on nad kahtlemata oma lähema ümbruse võtnud vaatlusalaks. Nimetame siin vaid Abeli ja Hiiri Võrus, või ka Pühajärve ja Otepää ümbruse uurimist Maksimovitši ja Schrencki poolt, või Hellenurme, Pilkuse, Rápina ümbruse käsitamist Lackschewitzide poolt. Samuti on ka Elva, Haaslava, Kabina ümbrust mitmeti tähele pandud suvitajate poolt, kes nii või teisiti on lisa andnud Eesti taimestiku uurimisele.

Kokkuvõttes tehtud käsitlust, selgub:

1) et Eesti ei ole Vene valitsuse kestel floristiliselt mitte küllalt põhjalikult uuritud. Kuigi üksikud kitsamad alad on võrdlemisi rahuloldavalt käsitletud, on nende vahel laialdased alad floristiliselt täiesti puutumata ning nende taimestikulist pilti võime aimata ning oletada ainult võrdlusest lähemate uuritud alade taimkattega;

2) uurimine näitab enam-vähem juhuslikku ilmet ja käsitleb peaaesjalikult taimestikulist koosseisu; taimeühingulised vaatlused kas puuduvad peaaegu täiesti või on toodud küll ka formsioone, aga võrdlemisi üldkäsitluses, suurejooneliselt;

3) puuduliku uurimise tagajärjel ei või Eesti taimestikuline pilt olla veel küllalt selge ja kindlajooneline ja siin võib tulla suuremaid-vähemaid muudatusi üksikasjades, kui on läbi uuritud alad, mis seni täiesti puutumata. Eriti tuleb süvendada taimeühingute käsitamist, mis võimaldaks võrdluse taimestiku koosseisu suhtes ühes ning teises kodumaa osas, mille põhjal selguks ka kogu taimestikuline pilt.

5-

A
13372

219 222